

УДК 1(130.2).167

DOI: 10.30840/2413-7065.2(67).2018.142176

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОДЕЛЮВАННЯ
У ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ:
ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ РЕДУКЦІОНІЗМ****Єгор БУЦІКІН**orcid.org/0000-0003-2081-5162

кандидат філософських наук, завідувач відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. У статті розглядаються теоретико-методологічний статус моделювання у сучасних гуманітарних науках та передовсім його стосунків з філософією; теоретичні задачі та актуальні проблеми агентно-базованого моделювання як засобу для прогнозування тенденцій розвитку сучасного глобального або локального суспільств та виявлення загроз, які лише мають постати. Поряд із цим прояснені методологічне становище агентно-базованого моделювання у гуманітарних та соціальних науках як інструменту тестування гіпотез щодо функціонального стосунку змодельованих феноменів людського світу; необхідність побудови теорії реальності, яка має передувати застосуванню моделювання та потребує концептуальної аналітики, тобто феноменологічного розрізнення феноменів досвіду, що моделюють. Здійснено спробу обґрунтування міждисциплінарного статусу моделювання та можливості застосування філософії як засобу концептуальної аналітики. Окреслено головні загрози, що постають перед філософією як засобом аналітики понять. Здійснена критика методологічного редукціонізму на прикладі психоаналітичної теорії як засобу критики культури та політичного активізму. Досліджено теоретико-методологічні підстави психологістського редукціонізму в психоаналітичній теорії. Обґрунтовано неможливість застосування редукціоністської методології для концептуального аналізу в межах моделювання.

Ключові слова: моделювання; агентно-базоване моделювання; гуманітарні науки; політична критика; критика культури; концептуальна аналітика; психоаналіз.

**TOPICAL PROBLEMS OF MODELING IN THE HUMANITIES:
PSYCHOANALYTIC REDUCTIONISM****Yehor BUTSYKIN**

Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

Annotation. The article deals with the theoretical and methodological status of modeling in social sciences and humanities; theoretical foundations and topical problems of agent-based modeling as the instrument for scientific predictions of contemporary development trends of global or local societies and identifying difficulties that only have to emerge. Along with this, the methodological condition of agent-based modeling in the humanities and social sciences is clarified as a tool for testing hypotheses of the functional relationship between the simulated phenomena of the human world. Justified is the need of reality theory construction, which has to precede the application of modeling and requires conceptual analysis; that is, the phenomenological distinction between the phenomena of experience. An attempt is made to substantiate the interdisciplinary status of modeling and the possibility of using philosophy as a conceptual analysis tool. The main difficulties which raise before philosophy as an instrument of conceptual analysis are outlined. The critique of methodological reductionism is carried out, as

© Буцикін Є.

exemplified by the psychoanalytic theory, which serves as a criticism of culture and political activism. The theoretical and methodological foundations of psychologistic reductionism in the psychoanalytic theory is analyzed. The impossibility of using the reductionist methodology for the conceptual analysis in terms of modeling is substantiated.

Key words: modeling; agent-based modeling; humanities; political criticism; culture criticism; conceptual analytics; psychoanalysis.

Одним із трендів у сучасній західній гуманітаристиці, принаймні останні півстоліття, є застосування комп'ютерного моделювання в історичних та соціальних науках [14] з метою прогнозування розвитку актуальних тенденцій, що характерні нинішньому глобальному або локальному суспільству, а також виявлення майбутніх загроз, які лише мають постати.

У цій статті ми розглянемо методологічний статус моделювання в сучасній гуманітаристиці та передусім його зв'язок з філософією, аби утвердити комп'ютерне моделювання як один з інструментів тестування гіпотез та прогнозування тенденцій у гуманітарних та соціальних науках, що потребує трансцендентної теорії реальності. А також спробуємо показати, що застосування психоаналізу як методології для побудови теорії реальності є радикальним підсиленням онтологічних проблем, властивих самому комп'ютерному моделюванню. У такий спосіб ми маємо на меті відновити дискусії щодо головних філософських методологій, а також застерегти від некритичного застосування редуціоністських методологій у політичному дискурсі й особливо у політичному активізмі.

За характером фактичності, яку використовують під час побудови моделей, виокремлюють ті, що працюють з уже наявними даними, наприклад, text mining, topic modeling, social-network analysis [12]. А також моделі, що симулюють соціальне

довкілля. Серед останніх найбільш поширеним у т. зв. «цифровій гуманітаристиці» є агентно-базоване моделювання (Agent-Based Modeling) [ibid].

Окрім цього, слід сказати, що саме слово «модель» є проблематичним навіть у межах цифрової гуманітаристики, де воно використовується найчастіше. З часів першого застосування в англійській мові це слово мало щонайменше два операційних значення – модель чогось (model of) та модель для чогось (model for) [16, с. 2]. У першому випадку модель постає копією певної частини реальності, існування якої передувє її побудові. У другому випадку модель – це абстрактний взірць для створення ще не існуючої речі, системи стосунків, засобів управління тощо.

Агентно-базоване моделювання (АБМ) поєднує обидва аспекти. З одного боку, модель – це симуляція реальності, а точніше, її частини високого ступеня абстракції. З огляду на фундаментальне припущення, що ця симуляція має онтологічний стосунок з дійсністю, тобто відображає її достатньо, аби вдаватися до нормативних експлікацій, спираючись на неї. З другого боку, в межах моделі утворюються феномени, які в дійсності або взагалі не існують сепаровано, або існують, як кажуть, не в чистому вигляді. Здійснюють це з метою прогнозування подієвості за певних, почасти ще не наявних умов.

Взірцевим дослідженням для українських читачів постає робота науковців

у межах Summer Institute for Advance Topics in Digital Humanities (2011), які мали на меті дослідити феномен поляризації суспільних політичних переконань, виходячи з припущення, що ця поляризація прямо пропорційна культурній дистанції акторів комунікації та обернено пропорційна рівню довіри між ними [7]. Як бачимо, сам спосіб порушення питання вказує якщо не на неможливість строгого прогнозування, то принаймні на його граничне утруднення. Адже позаяк модель – це завжди симуляція певної обмеженої частини дійсності, виокремленість якої почасти є результатом вольового рішення дослідників, а не реальним станом речей, завжди наддетермінованого. Саме тому АБМ не може застосовуватися як метод строгого прогнозування розвитку соціальної дійсності. Натомість він дає можливість говорити про актуальні тенденції його поступу та перестороги, що із них безпосередньо випливають [7].

Іншим засадничим припущенням у межах АБМ є уявлення про те, що реальність можна описати як складне феноменальне утворення, спричинене простою діяльністю, принаймні описово, соціальних акторів (агентів). Ідеться про широке, дещо інструменталізоване застосування принципу емерджентності: «АБМ спирається на засадниче припущення, що складне багатоманіття нашого світу є емерджентним ефектом сукупності індивідуальної, простої, тобто такої, яку можна описати поведінкою агентів» [12, с. 3].

Отже, можемо сформулювати три засадничі теоретико-методологічні засновки, що на них спирається агентно-базоване моделювання. По-перше, АБМ завжди починається з теорії про

реальність і лише по тому створюється функціональна репліка цієї реальності. По-друге, реальність можна описати як емерджентний ефект діяльності індивідуальних агентів. По-третє, моделювання окремих, почасти ідеалізованих, стилізованих частин реальної дійсності допомагає прослідкувати тенденції розвитку суспільства.

Цей теоретико-методологічний каркас, як бачимо, унеможлиблює розгляд агентно-базованого моделювання як окремої гуманітарної чи природничої методології. Адже необхідність теорії реальності вказує на принципово трансцендентний характер агентно-базованого моделювання. На чому, зрештою, і наголошують представники цифрової гуманітаристики, стверджуючи необхідність провадження концептуальної аналітики понять, що моделюють [7, с. 24–26]. Отож ідеться про допоміжну процедуру, яка дає можливість емпірично підтвердити ті чи ті припущення, певну форму експерименту в гуманітарних науках.

Однак ця експериментальна верифікація, яку переважно уявляють як перевірку гіпотез на відповідність дійсності, насправду є перевіркою відповідності гіпотетичних суджень та моделі. Питання стосунку моделі та реальності, як ми вже зазначали, трансцендентне процедури АБМ. Ця обставина подекуди схиляє представників цифрової гуманітаристики порівнювати АБМ з інтерактивними комп'ютерними іграми, де сюжет розгортається з огляду на діяльність керованого гравцем агента в межах встановлених правил, які визначають т. зв. соціальне довкілля персонажа [12, с. 6–7]. Утім якщо світ комп'ютерної гри хибним бути не може, модель, навпаки, завжди

хибує на викривлення, які у своїх крайніх формах здатні зруйнувати реальність як таку [ibid]. У той час, коли гіпотетичні припущення можуть цілком відповідати хибній моделі, що їх вона тестує, у такий спосіб перетворюючи моделювання на автономну гру витлумачень, яка не відображає реальність, а замінює її. Ця проблема стосується не лише застосування комп'ютерного моделювання у соціальних науках, а і будь-якої соціальної критики взагалі, особливо коли йдеться про побудову концептуального тла, на якому здійснюють розрізнення для прогнозування загроз. Адже політична критика також не може оминати необхідність побудови теорії реальності. Спробуємо показати, як відбувається ця підміна реальності, що досліджується на прикладі однієї з найпоширеніших методологій, які використовують у сучасній соціально-критичній літературі – психоаналізі.

Необхідність цього також спирається на потреби, властиві самій цифровій гуманітаристиці, що, як зазначають інсайдери, є інтердисциплінарною галуззю наукового знання, яка постійно потребує залучення гуманітаріїв задля провадження концептуального аналізу симульованої дійсності [7]. Передусім, як уже зазначалося, з огляду на те, що *головною онтологічною проблемою моделювання в гуманітаристиці є відсутність іманентної теорії реальності*. По неї представники цифрової гуманітаристики звертаються до філософії. Однак вона також, на жаль, не може запропонувати єдиної теорії реальності, адже насправду постає у багатоманітному переплетенні різних, іноді неспівмірних, методологій. Деякі з них відкрито стверджують ілюзорний характер реальності й справжнє існування її прихованого

опертя, наприклад, *виробничих стосунків* у марксизмі чи *несвідомого* у психоаналізі. Обидві ці методології є різними типами методологічного редукаціонізму, який унеможливує провадження концептуальної аналітики, тобто утворення теорії реальності, яка б спиралася на поняттєве розрізнення феноменів, що моделюють. Однак цей методологічний редукаціонізм відкриває шлях для потужної і, зрештою, неспростовної політичної критики. Згадаймо лише відомий закид феноменології Д. Лукача, який стверджував, що будь-які феноменологічні дослідження є нічим іншим, як апологією капіталістичного суспільства. Ця неспростовність психологістського (психоаналіз) та істористського (марксизм) редукаціонізму, на нашу думку, і є підстава повсюдного застосування цих методологій у сучасній політичній критиці, а особливо у політичному активізмі. Яскравим прикладом поєднання цих двох аспектів є постаті Джудит Батлер, Шанталь Муф, Славоя Жижека та багатьох інших.

Отже, нашою метою є відновлення методологічної дискусії в межах філософії і передусім критики застосування редукаціоністських методологій під час утворення моделей реальності задля прогнозування майбутніх подій тощо. На нашу думку, психоаналітична методологія є однією з взірцевих для такої критики з огляду на її повсюдну представленість в політичній критиці та активізмі.

Також слід сказати, що, міркуючи про різні гуманітарні методології, ми спираємося на уявлення, запропоноване українським феноменологом Вахтангом Кебуладзе, про те, що існують п'ять засадничих гуманітарних методологій:

феноменологія-герменевтика, структуралізм-постструктуралізм, позитивізм, психоаналіз та марксизм. Відповідно будь-які гуманітарні розвідки спираються на одну з цих методологій або на їхнє поєднання. Розуміючи, що ця теоретична конструкція спрощена і що існує безліч поєднань, як-от феноменологічний психоаналіз (до якого воліли би зарахувати й себе), аналітична герменевтика, а також багатоманіття диференціацій в межах одного методологічного напрямку, наприклад, у позитивізмі. Йдеться про чисті форми гуманітарних методологій, тобто про їхні сутнісні аспекти. Подібно до того, як Макс Шелер у книжці «Становище людини в космосі», що започаткувала феноменологічну філософську антропологію, розглядає чисті форми рослинного, тваринного та людського, погоджується, що існує безліч перехідних видів.

Спробуємо експлікувати засади психоаналізу Фройда як ідеального типу психоаналітичної теорії та практики, аби продемонструвати хибність застосування психологістського редукціонізму під час побудови моделей реальності.

Фройд завжди наголошував на пріоритетності практичного застосування психоаналітичної процедури над побудовою загальної психології, яка лише має постати внаслідок послідовного узагальнення індуктивних дат, поданих у психоаналітичному спогляданні [10, с. 211; 9, с. 254]. Незважаючи на це, слід сказати, що використанню психоаналізу завжди з необхідністю передують прийняття на віру декількох засадничих уявлень про людську сутність та механізми функціонування психіки.

Уперше серед академічних науковців на це звернув увагу гайдельберзький

філософ та психіатр Артур Кронфельд. У своєму критичному нарисі з психоаналізу «*Über die psychologischen Theorien Freuds und verwandte Anschauungen. Systematik und kritische Erörterung*» він вказує на три індуктивні засновки, які передують кожному психоаналітичному досвідові та направду синтезують його споглядання [2, с. 11–15, с. 61]. Передусім ідеться про ствердження детермінованого стосунку між несвідомим та свідомістю; асоціативної природи психічного, а також можливості плину психічної енергії між уявленнями по асоціативних шляхах (динамічна природа афекту).

Кожне з цих індуктивних припущень, на думку Кронфельда, спростовується емпіричною психологією, що вказує на суперечливість психоаналітичної теорії та на потребу її подальшого обґрунтування. Особливо з огляду на застосовну успішність нової психотерапії. Позаяк сам терапевтичний успіх ще не підтверджує теорії, що він на неї спирається. Адже, як неодноразово наголошували перші критики психоаналізу, успішність психоаналітичної психотерапевтичної практики повсякчас спирається на поєднання різних підходів і методик, які навіть не завжди є психоаналітичними [4, с. 358–359]. Подібну ситуацію ми спостерігаємо і в сучасному українському психотерапевтичному середовищі [5, с. 70–71]. Ба більше, це поєднання методик (так звана клієнторієнтованість) є одним з основних свідчень про компетентність терапевта.

Іншу групу імпліцитних уявлень, засадничих для психоаналітичної теорії, складають антропологічні погляди Фройда, які, як це вдало показав Шелер, належать до специфічного тренду у розв'язанні головного питання

філософії – у формуляції Імануїла Канта – «Що таке людина?». Цей спосіб Шелер назвав негативним, або компенсаторним [15, с. 54].

Позаяк четверте і головне питання Кантової філософії, на нашу думку, змістовно збігається з головним питанням його першої «Критики»: «Як можливі синтетичні судження апіорі?». Відповідь на питання «Що таке людина?» можна звести до відповіді на питання «Як можливий предметний досвід?» (спроможність до якого є визначальною для людської істоти). Саме ця редукція є загальним тлом Шелерових розрізень образів чи то ідей людини в західноєвропейському думанні. Серед них – і психоаналітичний, негативний образ людини.

Отже, кожному психоаналітичному досвідові передуює антропологічне уявлення про те, що сутністю людини є загальна спроможність мати предметний досвід як внутрішніх (потяги), так і зовнішніх (подразники) об'єктів дійсності. Саме це відкриває людині шлях до культурного способу існування або, Шелеровою мовою, перетворює довкільний світ (Umwelt) на людський, відкритий світ. Передусім завдяки мовновлаштованому, предметному протистоянню довкільному світу, яке виражається у здатності сказати «Ні» реальності цього замкненого світу. Утім якщо Шелер убачає джерело цієї спроможності у діяльності людського Духа – принципи підстави існування якого сягають за межі будь-яких генетичних пояснень природничого типу, – то психоаналітична теорія вважає за її джерело травматичний досвід стосунків із найбільш значливими об'єктами історії психічного становлення особи, тобто стосунків з батьком і матір'ю.

Ця інтерпретація торкається того типу психоаналітичної теорії, який бере початок у 1905 році, коли були опубліковані «Три нариси теорії сексуальності» Фрейда. Це книжка, головним завданням якої, на нашу думку, була побудова теорії універсального травматичного досвіду, аби уможливити розвій психоаналізу як наукової дисципліни. Така дисципліна має усунути з описів шляхів виникнення патологічної поведінки усе, що має випадковий характер. Передусім ідеться про фактичну сексуальну травму (розбещення або згвалтування), яка є лише однією з можливих екземпліфікацій травматичного стосунку в трикутнику «батько – мати – дитина», тобто в ситуації Едипового конфлікту. Тепер в основу всього покладається не лише сексуально-травматичний момент, а сексуальне як конститутивний фактор усїєї психічної організації [2, с. 32].

Значливість цього теоретичного кроку для психоаналізу та самого Фрейда очевидна. Про це щонайменше свідчить факт розриву Фрейда з Альфредом Адлером та Карлом Густавом Юнгом, які перші піддали сумніву теоретичне значення сексуальності, а пізніше й цілком усунули її зі своїх теорій. Тим самим вони перетворили власні вчення із науки про несвідоме, у випадку Адлера – на соціальну критику, а у випадку Юнга – на теологію одкровення.

Застосування теорії універсального травматичного досвіду має два дуже важливі наслідки. По-перше, психоаналіз перетворюється зі спеціалізованої терапевтичної процедури на загальну теорію досвіду. А точніше, на теорію його викривлення – герменевтику щоденності, яка є лише завісою, за якою приховане несвідоме. По-друге, введення

універсальної теорії травми все одно потребує пояснення джерел виникнення патологічної поведінки. Внаслідок цього одну випадковість (психологічну травму) замінює інша – психологічна конституція, тобто загальна схильність особи до невротичних розладів. Хоча Фройд і розрізняє конституційні та випадкові фактори [6, с. 44, 115, 120], все ж слід сказати, що йдеться лише про випадковість різного типу. Звідси випливає, що умови конституювання щоденного досвіду є спільними як для людини, що виявляє ознаки патологічної поведінки, так і для людини, що є т. зв. нормальною особою.

Щоденний досвід у психоаналізі постає сконфігурованою у певний спосіб тотальністю переживань. Ця конфігурація щонайменше є двохаспектною – вона має виражений чуттєвий та смисловий характер. На рівні чуття йдеться про експозицію чуттєвих образів на певному тлі як більш виразне, ба навіть нав'язливе переживання певних барв, звуків, смаків тощо. Наприклад, як у випадку нав'язливого переживання барв фрески Сінйореллі, яке Фройд описує у «Психопатології щоденності» [11, с. 27]. На смисловому рівні йдеться про виразну тематизацію конкретного аспекту щоденного життя, знову-таки на певному тлі.

Отже, з цього випливає, що унікальність переживань конкретної людини є ефектом конфігурації її досвіду, яка, завдяки введенню теорії універсальної травми, спирається на загальні принципи конституювання цієї конфігурації. Такі принципи уперше Фройд описує в VII главі «Глумачення сновидінь», які, на нашу думку, не втратили своєї значливості впродовж подальшого теоретичного розвитку класичного психоаналізу.

Передовсім, описуючи психічний апарат, Фройд вдається до метафори анатомічного препарату чи рефлекторного апарату, який має два полюси – сприйняття та моторний, між якими розташовані психічні інстанції, що мають різне функціональне призначення. На полку сприйняття, який функціонально і топічно збігається зі свідомістю, здійснюються первинні диференціації, утворюються дискретні чуттєві образи – копії навколишнього світу. Позаяк первинне розрізнення – єдина функція сприйняття, яка виключає саму можливість зберігання чуттєвих образів, функція їхнього зберігання належить до іншої інстанції – передсвідомого. У передсвідомому відбувається класифікація чуттєвих образів завдяки принципу асоціації – за подібністю, розташуванням у часі, відмінністю тощо. Процес утворення чуттєвих образів та їхня подальша класифікація і поєднання в асоціативні кола в психоаналізі називається «роботою притяжності» (*Wacharbeit*). Вона має цілком несвідомий характер, здійснюється автоматично і є джерелом первинного конфігурування щоденного досвіду.

Робота притяжності – це нормальний (прогредієнтний) процес утворення психічних уявлень (феноменів), тобто предметного досвіду. Однак цей процес може змінити напрям, у такий спосіб спричинивши появу патологічної поведінки. Цей психічний процес Фройд називає регредієнтним і він має щонайменше два види – психотичний та невротичний.

Психотична поведінка або психози спираються на руйнування предметного досвіду, яке відбувається завдяки інверсії руху психічної енергії, вислідом чого є ретроспективне переживання чуттєвих

образів. З огляду на те, що чуттєві образи як такі не мають внутрішньої логіки поєднання між собою, адже ця логіка привнесена роботою притямності, ця інверсія спричиняє руйнування сенсової реальності та критичної настанови щодо неї. Найпоказовішою ознакою психотичної поведінки, принаймні для Фрейда, є галюцинації. Невротична поведінка або неврози не руйнують реальності, але викривляють її шляхом акцентування чуттєвих, чи сенсових, аспектів щоденного досвіду. Це акцентування відбувається завдяки перенасиченню психічною енергією уявлень, надаючи їм особливої виразності. Адже виразність уявлень прямо пропорційна кількості психічної енергії, що із ними пов'язана. У нормальному стані психічна енергія рівномірно розподіляється між уявленнями по асоціаційних шляхах. Натомість під час патологічної поведінки чи патологічних переживань асоціаційні шляхи частково заблоковані, що, власне, і викликає акцентоване, виразне переживання певного аспекту щоденного досвіду. З огляду на це передбачають, що терапевтичний ефект завдячує відновленню втрачених асоціаційних зв'язків між уявленнями, які беруть участь в утворенні патологічної поведінки.

Найпотужніша деструктивна сила щодо нормального перебігу асоціювання – це несвідоме. Воно є психічною локалізацією неприпустимих уявлень, що потрапляють до несвідомого через травму і утримуються там без доступу до свідомості. Перехід уявлень зі свідомості до несвідомого здійснюється завдяки захисному психічному механізму – витисканню. Це адаптивний психічний механізм, який розтинає уявлення та афект, позбавляючи перше усвідомленості та

породжуючи надлишок психічної енергії в психічному апараті, яка завжди намагається поєднатися з іншим, асоціаційно пов'язаним з витиснутим, уявленням, що, власне, і є причиною чуттєвого, чи сенсового, акцентування певного аспекту щоденного досвіду.

Позаяк психічна травма та механізм витискання – універсальні даності людського життя, психологічна нормальність є функціональною категорією, адже вказує лише на відсутність чи наявність патологічної поведінки. Інакше кажучи, усі люди є невротиками, лише хтось із них виявляє ознаки ненормальної поведінки, а хтось – ні. Ба більше, нормальність поведінки визначається зовнішньо та негативно: нормальною поведінкою є тоді, коли вона не заважає іншим та пацієнту.

Поряд із цим існує поведінка, яка не підпадає під жодне зі згаданих визначень. Таку поведінку ми називаємо видатною; до неї належать найвищі витвори людського Духа: живопис, поезія, філософія тощо. Підстави конститування цієї поведінки ті самі, що і будь-якої іншої, та можуть бути експліковані щойно вона стає предметом психоаналітичного дослідження.

Не вдаючися до критики самої психоаналітичної теорії, звернімося до того, що безпосередньо із неї впливає та важливе для нашої теми. По-перше, введення універсальної теорії травми відкриває психоаналізу шлях до універсальної теорії досвіду. По-друге, ствердження виникнення несвідомого через універсальну психічну травму фактично визнає спільними умови конститування нормального та патологічного щоденного досвіду, у такий спосіб відкриваючи психоаналізу шлях до універсальної

критики (високої та низької) людської культури.

Однак якщо редукція усього багатоманіття феноменів людського досвіду є виправданою хоча б терапевтично, під час «кабінетної» психоаналітичної роботи, то як критика культури цей підхід, на нашу думку, вона не виправдовує свого застосування. Передусім через те, що психоаналітичній редукції, тобто процесу зведення конфігурації людського досвіду до певної унікальної форми універсальної травми, не доступні феноменальні розрізнення людського досвіду. Ця обставина змушує віднести психоаналітичний редукціонізм до певного типу психологізму, у Ясперсовому тлумаченні. Тобто психоаналітична критика, яка позиціонує себе як аналіз досвіду, насправду є його синтезом завдяки заміні відповіді на питання «що переживається?» відповіддю на питання «про джерело переживання» [13]. Ця підміна спричиняє неможливість провадити феноменологічні розрізнення в світі щоденного досвіду. Насправді вона відкидає можливість будь-якої концептуальної аналітики. Адже розрізнення між феноменами спирається лише на відмінності між психічними механізмами, які є їхнім джерелом. І це найбільша проблема психоаналітичної критики, бо коли психоаналітики, аби підтвердити істинність своїх теоретичних розмірковувань, посилаються на т. зв. психоаналітичні споглядання, насправду йдеться лише про тестування відповідності теорії реальності та психоаналітичних припущень. Які, якщо не синтезуються, то сегрегуються у психоаналітичному дослідженні [2, с. 63]. Заразом це є однією з основних підстав цілковитої нефальсифікованості психоаналітичної теорії.

А також відкриває шлях до постійного продукування нових припущень про характер, місце і функції психічних механізмів та постійного перегляду теорії, взагалі не передбачаючи можливості її спростування.

Але, можливо, найбільшою вадою психоаналітичного підходу є необхідність пояснення розрізень у світі людського досвіду, посилаючись на випадковість (конституцію). Яскравим прикладом цієї обставини є неможливість відповісти на питання про підстави відмінності між звичайним малюнком та шедевром живопису, якщо ми спираємося лише на психоаналітичну теорію. Адже в процесі утворення цих феноменів задіяні одні й ті самі психічні механізми, а саме сублімація сексуальних та проєкція агресивних потягів. Також приклад невиправданого застосування подібного редукціонізму ми надибуємо в одному з керівних принципів однієї з чоловічих феміністичних організацій. Остання проголошує, що «... чоловіче домінування – основа домашнього і сексуального насильства» [3, с. 212]. Можливо, але такий спосіб відповіді на питання про насильство насправду унеможливорює феноменологічне прояснення насильства як такого, змушуючи послуговуватись випадковістю, якщо виникає питання: «чому лише деякі, а не всі чоловіки чинять насильство?». Ба більше, психологістський тип редукціонізму допомагає уникнути будь-яких, навіть слушних, закидів, вказуючи на їхнє психологічне джерело. Показовою у цьому сенсі є Жижекова політична критика західного світу, до якої він вдається у «Метастазах насолоди». Відповідаючи на вигук молодого студента із зали американського університету, який запитав

словенського філософа, як він може читати лекцію про Гічкока, коли його країна залита кров'ю, Жижек стверджує, що у самому запитуванні молодий чоловік, а з ним і весь Захід, завдяки стигматизації жертви продукує власну насолоду [1, с. 7–8]. Може, воно і так, але, зрештою, це не скасовує самого запитання: «як ви можете говорити про Гічкока, коли ваша країна залита кров'ю?».

На завершення коротко сформулюємо основні висновки нашого дослідження. По-перше, півстолітній розвиток застосування обчислювальної техніки в гуманітаристиці викликав появу окремої дисципліни – цифрової гуманітаристики. По-друге, в межах цифрової гуманітаристики значне місце займає комп'ютерне, а особливо агентно-базоване моделювання (АБМ). Воно спирається на розширений принцип емерджентності, адже передбачає можливість опису складних культурних, політичних, економічних подій як висліду простої діяльності акторів (агентів) комунікації. По-третє, кожному АБМ передують теорія реальності, на підставі якої по тому створюють її функціональну копію. Ця теорія є трансцендентною АБМ, саме тому для її побудови цифрова гуманітаристика потребує залучення гуманітаріїв для здійснення концептуальної аналітики феноменів, що моделюють. Отже, цифрова гуманітаристика постає трансдисциплінарним дискурсом, а комп'ютерне моделювання – одним з експериментальних засобів тестування припущень та прогнозування тенденцій. По-четверте, необхідність в межах цифрової гуманітаристики провадження концептуальної аналітики, тобто необхідність побудови теорії реальності, відновлює методологічну дискусію

у самій гуманітаристиці, філософії зокрема. Адже порушується питання про невикривлену теорію реальності. Поп'яте, некритичне запозичення психоаналітичної методології та подальше її використання в межах політичної критики, що є дуже поширеним у сучасному академічному просторі, а особливо в політичному активізмі, насправду унеможлиблює провадження феноменологічних розрізень у світі людського досвіду. Отже, унеможлиблює концептуальну аналітику як таку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жижек С. Метастази насолоди. Київ: Альтернатива, 2000. 188 с.
2. Кронфельд А. Психологическая механика : критическая оценка учения Freud'a. Москва: Начало, 1913. 119 с.
3. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2017. 256 с.
4. Политцер Ж. Конец психоанализа. *Избранные философские и психологические труды*. Москва, 1980. С. 357–373.
5. Ты хочешь поговорить об этом? Новая психологическая культура в постсоветской Беларуси и Украине / сост., науч. ред. Т. В. Щитцова. Вильнюс: ЕГУ, 2014. 358 с.
6. Фрейд З. Психология сексуальности. Харків: Фолио, 2018. 153 с.
7. Complexity and the Human Experience. *Modelling Complexity in the Humanities and Social Science* / edited by Paul A. Youngman, Mirsad Hadzicadic. 2014. 304 p.
8. Freud S. *Die Traumdeutung*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlages. 1982. 698 p.
9. Freud S. On psychoanalysis. *Encyclopaedia Britannica*. Thirteenth Edition. Volume III. London, 1926. P. 253–255.
10. Freud S. *Psychoanalyse und Libidotheorie*. *Gesammelte Werke Band 13*. London, 1940. P. 209–235.
11. Freud S. *Psychopathology of Everyday Life*. London: T. Fisher Unwin, 1914. 338 p.

13. Gavin M. Agent-Based Modeling and Historical Simulation. URL: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/8/4/000195/000195.html>

14. Jaspers K. Zur Kritik der Psychoanalyse. URL: <http://www.psychiatrie-und-ethik.de/wpincfde/kritik-der-psychoanalyse>

15. McCarty W. Humanities Computing. URL: <http://www.mccarty.org.uk/essays/McCarty,%20Humanities%20computing.pdf>

16. Scheler M. Die Stellung Des Menschen im Kosmos. Munchen, 1947. 99 p.

17. Quamen H. The Limits of Modelling: Data Culture and the Humanities. *Scholarly and Research Communication*. 2012. № 3. Pp. 1–14.

REFERENCES

1. ZHYZHEK, S. (2000). *The Metastases of Enjoyment*. Kyiv: Alternatyva, 188 p. [in Ukr.]

2. KRONFELD, A. (1913). *Psychological Mechanics: Critical Evaluation of Freud's Theory*. Moscow: Nachalo, 119 p. [in Rus.]

3. MARTSENIUK, T. (2017). *Gender for Everyone. Challenging Stereotypes*. Kyiv: Osnovy, 256 p. [in Ukr.]

4. POLITSER, Zh. (1980). The End of Psychoanalysis. In: *Collected Philosophical and Psychological Works*. Moscow, pp. 357–373. [in Rus.]

5. SHCHITTSOVA, T., comp., ed. (2014). *Do You Want to Talk about It?* Vilnius, 358 p. in Rus.]

6. FREUD, S. (2018). *Psychology of Sexuality*. Kharkiv: Folio, 153 p. [in Ukr.]

7. YOUNGMAN, A., HADZICADIC, M., eds. (2014). *Complexity and the Human Experience. Modeling Complexity in the Humanities and Social Science*, 304 p. [in Eng.]

8. FREUD, S. (1982). *Interpretation of Dreams*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlages, 698 p. [in Ger.]

9. FREUD, S. (1926). On Psychoanalysis. In: *Encyclopaedia Britannica*, 13th ed., Vol. III. London, pp. 253–255. [in Eng.]

10. FREUD, S. (1940). Psychoanalysis and Theory of Libido. In: *Collected Works*. Vol, 13. London, pp. 209–235. [in Ger.]

11. FREUD, S. (1914). *Psychopathology of Everyday Life*. London : T. Fisher Unwin, 338 p. [in Eng.]

12. GAVIN, M. *Agent-Based Modeling and Historical Simulation*. [online] Available at: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/8/4/000195/000195.html> [in Eng.]

13. JASPERS, K. *Criticism of Psychoanalysis*. [online] Available at:

14. <http://www.psychiatrie-und-ethik.de/wpincfde/kritik-der-psychoanalyse> [in Ger.]

15. McCARTY, W. *Humanities Computing*. [online] Available at: <http://www.mccarty.org.uk/essays/McCarty,%20Humanities%20computing.pdf> [in Eng.]

16. SCHELER, M. (1947). *Human Place in the Universe*. Munich, 99 p. [in Ger.]

17. QUAMEN, H. (2012). The Limits of Modeling: Data Culture and the Humanities. *Scholarly and Research Communication*, (3), pp. 1–14. [in Eng.]